

Maftuna IMONOVA,
Termiz davlat pedagogika instituti Psixologiya kafedrasida o'qituvchisi
E-mail: imonovamaftuna949@gmail.com

TerDPI dotsenti, PhD M.Norbosheva taqrizi asosida

THE IMPORTANCE OF SIBLING RELATIONSHIPS IN PERSONALITY DEVELOPMENT

Annotation

This article focuses on the study and analysis of the development characteristics of sibling status relations in the family, the processes of their formation, and the importance of sibling relations in the development of a person. The impact of sibling status on personality formation is detailed.

Key words: Family, marriage, adolescence, sibling status, deprivation, egoist, sibling rivalry.

РОЛЬ СИБЛИНГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

В данной статье основное внимание уделяется изучению и анализу особенностей развития сиблинговых статусных отношений в семье, процессов их формирования, а также значения сиблинговых отношений в развитии личности. Подробно рассмотрено влияние статуса брата и сестры на формирование личности.

Ключевые слова: Семья, брак, подростковый возраст, сиблинговый статус, депривация, эгоист, сиблинговое соперничество.

SHAXS TARAQQIYOTIDA SIBLING MUNOSABATLARINING AHAMIYATI

Annotatsiya

Ushbu maqolada oilada sibling maqomi munosabatlarining rivojlanish xususiyatlari, shakllanish jarayonlarini o'rganish va tahlil qilishga, shaxs taraqqiyotida sibling munosabatlarning ahamiyatiga e'tibor qaratilgan. Shaxs shakllanishiga sibling maqomi ta'siri atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Oila, nikoh, o'smirlik davri, sibling maqomi, deprivatsiya, egoist, siblinglar raqobati.

Kirish. Oila psixologiyasi ijtimoiy psixologiyaning bir tarmog'i sifatida XX asrning oxirlariga kelib shakllangan. XXI asrga kelib esa uning inson hayotidagi ahamiyati va jamiyat ma'naviyatini barqarorlashtirishdagi roli yanada sezila boshladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Individual psixologiya asoachisi Alfred Adler (1870-1937) ilk bor oilada bolaning tug'ilish tartibi, ya'ni sibling maqomi va sibling munosabatlar individning hayot uslubini shakllanishiga muhim ta'sir ko'rsatishini aniqlagan. Ammo sibling maqomi va uning shaxsiy ko'rsatkichlari bilan bog'liqligi masalasi Sharq xalqlari xususan, O'zbekiston uchun o'ta muhim bo'lishiga qaramay bizda ham kichik oilalar uchun hos bo'lgan ma'lumotlar G'arbda ham juda kam o'rganilgan. Psixologik adabiyotlarda sibling maqomi aslida-tug'ilishdagi tartib, muayyan insonning muayyan oilada tug'ilishi, jinsi va tug'ruqlar orasidagi rasmiy farqni ifodalovchi tushunchani bildiradi. Sibling, "sibs" so'zi (sibling, sibs) inglizcha bo'lib, u "bir ota-onaning farzandlari", "oiladagi akalar va opalar" manosini bildiradi. Hozirgacha o'rganilgan ilmiy manbaalar va olimlarning shu sohada olib borgan ishlari natijalariga ko'ra sibling maqomi, tug'ilishdagi tartib bilan uyg'un holda, shartli ravishda 4 toifaga ajratilgan: to'ng'ich, o'rtacha, kenja va yolg'iz farzand. Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Farzandlarning sibling maqomi va uning shaxsiy ko'rsatkichlari bog'liqligi masalasiga xaligacha to'liq aniq ma'lumot kiritilmagan. Shunga qaramay, ko'pgina tadqiqotchilar (U.Toumen, J.Dann, R.Zayonts, R.B.Felson, A.Tesser, S.Shaxter, K.Isaakson, R.Richardson, G.Xomentskas va boshqalar) shaxsning sibling maqomi uning shaxs karakter xususiyatlariga, otaonalik maqomlariga, munosabatlariga ta'sir yetish jarayonlarini o'rganishgan. Alfred Adler o'zining bu sohada nodir fikrlarini bildirgan va

ularni har tomonlama o'rganib chiqib bir insonni mukammal anglash uchun o'sha shaxsning oiladagi o'rni, oiladagi farzandlar soni va u kamol topgan muhitni o'rganish kerakligini ta'kidlagan.

Tahlil va natijalar. Bolaning sibling maqomi va uning shaxsiy ko'rsatkichlari bilan bog'liqligi masalasiga bag'ishlangan konkret ijtimoiy-psixologik o'rganilishi muhim mavzulardan biri hisoblanadi. Oilashunos olimlar sibling (inglizcha sibling, sibs – bir oiladagi akalar-ukalar va opalar-singillar ma'nosini anglatadi) maqomini shartli ravishda to'rt turga bo'lib o'rganishganlar, jumladan, to'ng'ich, o'rtacha, kenja va yolg'iz farzand maqomlaridir. Sibling maqomi oilada farzandlarning bir-biriga bo'lgan mehr-muhabbati, munosabatlarida ahamiyati katta. O'smirlik davridagi xarakteridagi o'zgarishlari aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bunga sabab ota-onalarning farzandlariga turli munosabatlarda bo'lishi, ularning maqomiga qarab ishonch bildirishlari, qo'llab-quvvatlashlari sabab bo'ladi.

O'smirlik – bolalikdan kattalikka o'tish davri bo'lib, fiziologik va psixologik jihatdan o'ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi, yangilikka intilish ortadi, xakteri shakllanadi, ma'naviy dunyosi boyiydi, ziddiyatlar avj oladi. O'smirlik balog'atga etish davri bo'lib, yangi hislar, sezgilar va jinsiy hayotga taaluqli chigal masalalarning paydo bo'lishi bilan ham xarakterlanadi. O'smirlar nihoyatda taqlidchan bo'lib, ularda hali aniq bir fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo'ladi. Oilada kichik farzandlar o'zlaridan katta farzandlarga ko'proq taqlid qilishadi. Ular tashqi ta'sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo'ladi. Shuningdek, ularga mardlik, jasurlik, tantiqlik ham xosdir. Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik

o'smirda shaxsiy fikrni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo'ladi. Shuning uchun ham ular ota-onalarning, aka-opalarining, atrofdagi kattalarning, ustozlarning to'g'ri yo'lni ko'rsatishlariga qaramay, o'z fikrlarini o'tkazishga harakat qiladilar. O'smirlarga farosatlilik, tejamkorlik, ehtiyotkorlik va uzoqni ko'ra bilishlik kabi psixik xususiyatlar hali etishmaydi. O'smir yoshdagi bola uchun do'st tanlash juda katta ahamiyatga ega. O'smirlar davrida do'stlik juda qadrli hisoblanadi. Do'stlar doimiy ravishda ruhan, qalban yaqin bo'lishga ehtiyoj sezadilar. Bu ehtiyoj o'smir do'stlarning holahol so'rashishi va ko'rishishlarida (qo'l berib, quchoq ochib ko'rishish) birga o'tirish va birga yurishga harakat qilishlarida ko'rinadi. Ko'pgina ana shunday juda yaqin munosabatlar, o'smirlarning shaxs bo'lib shakllanishida, hamkorlikdagi harakatlarining izi inson qalbi va xotirasida bir umrga saqlanib qoladi. Oilada to'ng'ich qizlar ko'proq onalariga, to'ng'ich o'g'il bolalar esa otalariga yaqinroq bo'lishadi.

O'smirlarning o'z kuchiga to'la ishonmasligi uni butun vositalar bilan shunchaki o'zini katta kishi bo'lib qolganligini ta'kidlashga majbur qilibgina qolmay, shu bilan birga bu tuyg'uni etarli baholay olmaslik holatini ham vujudga keltiradi. Bu o'z navbatida kattalarga qo'pol munosabatda bo'lish va agressivlikni hamda ota-onalar bilan o'qituvchilarning maslahat va talablarini pisand qilmaslik kabi xulq-atvor alomatlarini ham keltirib chiqaradi.

O'smirlar kattalarning ularga bildiradigan ishonchlariga katta ehtiyoj sezadilar. Kattalarning o'smir yoshdagilarga ta'sir ko'rsatishi, tarbiya berishi uchun eng qulay sharoit - bu umumiy mehnat bilan shug'ullanishdir. Agar kichik yoshdagi bolalar yordamchi bo'lish rollaridan qoniqsalar, o'smirlar, ayniqsa katta o'smirlar kattalar bilan teng ravishda faoliyat ko'rsatayotganlaridan, lozim bo'lganda ularning o'rnlariga ham ishlay olishlaridan qoniqadilar. Kattalar o'smirlar bilan do'stona, uni to'la tushungan holda va aql bilan rahbarlik qilsalar, bunga o'smirlar ijobiy qaraydilar, lekin bu rahbarlik kattaning xohish-istagi ustunligida kechsa, unday holda ular to'la qarshilik ko'rsatadilar. Bu qarshilik ko'pincha salbiy natijalarga, ba'zan depressiya holatini ham yuzaga keltirishi mumkin. Bu holat ko'pincha ota-onasi avtoritar munosabatda bo'luvchi o'smirlarning oilalarida uchraydi. Bunday oilalarda tarbiyalanayotgan o'smirlar hayotda mustaqil holda harakat qilishlari, o'z rejalarini amalga oshirishlari, qiyin mas'uliyatni o'z zimmlariga olishlari birmuncha qiyin kechadi. Opa-singillar, ayniqsa, o'smirlar davrida tengdoshlari kabi bir-biriga ta'sir qilishlari mumkin. Bu munosabatlar hatto do'stlar yo'qligining salbiy psixologik ta'sirini qoplashi mumkin va odamlarda o'zini o'zi qadrlash hissini berishi mumkin. Katta aka-uka opa-singillar uchun yaxshi xulq-atvorni samarali tarzda modellashtirishi mumkin. Aka-uka opa-singillar ko'pincha kattalik va hatto qarilik davrida munosabatlarni saqlab qolishadi.

Qarindoshlar o'rtasidagi aloqani saqlab qolishda yaqinlik katta omil hisoblanadi; bir-biriga yaqinroq yashaydiganlar bir-biriga tez-tez tashrif buyurishadi. Bundan tashqari, jins ham muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy psixologik so'rovnomalarda oila a'zolari munosabatlaridan qoniqmasligini bildirgan, o'zi ham tengdoshlari tomonidan sotsiometriya natijasiga ko'ra hech qanday tanlov olmagan. Bu esa o'smirlarning oiladagi mavqei, munosabatlar xarakteri tengdoshlari guruhidagi mavqeida o'z aks etishini topishini yana bir bor namoyon qilmoqda. Ularning jins jihatidan yagonaligi oiladagi shaxslararo munosabatlarida ularga nisbatan e'tiborning kuchligini hamda boshqa farzandlar orasida nufuzini yuqori darajada idrok etishlarini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. Karimova V.M. Oila psixologiyasi. Darslik - T:Fan va texnologiya. 2008.
2. Shoumarov G'. B. tahriri ostida. Oila psixologiyasi. T.: Sharq, 2009.

Xulosa va takliflar. Oilada farzand tug'ilarkan unga bo'lgan munosabat uni parvarishlash, uni tarbiyalash, e'tibor berish, doimo u bilan birga bo'lish muhim sanaladi. Psixologlarning fikricha to'ng'ich bolaga nisbatan, keyingi farzandlarning qobiliyatlari, iqtidori va salohiyati, xarakteri va xususiyati o'zgacha bo'lishi ta'kidlanadi. Ba'zi kitoblarda sog'lom farzand ko'rish uchun normal yosh deb yetuklik davri (28 – 35 yoshlar oralig'i) ko'rsatilgan. Negaki, bu davrda ota ham, ona ham har jihatdan yetilgan, barkamollikka erishayotgan bo'ladi. Er-xotin ham oilaga moslashgan va bir biriga butkul ko'nikkan bo'ladi. Ayni davrda tug'ilgan bolalar esa tez ko'nikuvchan va zehnli bo'lishi bilan ajralib turadi.

Birinchi marotaba bola shaxsining shakllanishida va rivojlanishida uning oilasidagi aka – ukalar, opa – singillarning bir-biriga ta'siri bor ekanligini ilgari surgan olim Avstriyalik psixolog A. Adler hisoblanadi. Oilada sibling maqomi musobotlari shakllanishi va paydo bo'lishini quyidagicha tahlil etish mumkin.

To'ng'ich farzand – liderlik qobiliyati bor, mas'uliyatli, boshqaruvchanlikni yaxshi ko'radigan, jiddiy, har tomonlama mustaqil, ehtiyotkor hisoblanadi.

O'rtancha farzand – moslashuvchan, isyonkor, deprivatsiyaga muhtoj (lot. Deprivation – yo'qotish, mahrum qilish. Asosiy ehtiyojlarini – psixofiziologik yoki ijtimoiy qondirish qobiliyatining yo'qligi).

Kenjatoy – muloqotchan, yoqimtoy, o'zida quvonch hissini tuya oladigan, xushchaqchaq, egoistik xususiyati ham bor.

Yakka farzand – o'ziga bo'lgan ishonchi yuqori, mas'uliyatli, emotsiyaga beriluvchan.

To'ng'ich farzandlar doimo liderlik va rahbarlik qobiliyati bo'ladi degani emas bu ko'p kuzatishlar natijasidan olingan umumiy xulosadir. Shuni ham esdan chiqarmaslik kerakki, aksariyat to'ng'ich bolalar mas'uliyatli va mustaqil bo'ladi. O'rtancha bolalarni isyonkor deymishimizga sabab ular aka opalarning ta'siridan ko'ra o'zlari tanlagan yo'lni va uslubni ma'qul ko'rishadilar. Kenjatoylar – oilaning eng kichigi bo'lganlari sababli erkatoy, monopolist va egoist bo'lib yetishadi. Bunga sabab deganda oila kattalarining ularga nisbatan ko'p e'tibor berishlari va doimo ular uchun qayg'urishlari o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Yakka farzandlar – ularda hech qanday aka – ukasi yo opa-singlisi bo'lmagani sababli hamma ish yumush o'zining gardaniga tushgani uchun ham o'ziga nisbatan ishonuvchan hissiyotlarga tez beriluvchan bo'lishadi.

Psixologiya fanlari doktori, professor G'. B. Shoumarovning fikricha kenja farzandlar - xalq tilida „supraqoqdi“ – ya'ni onaning 40 yoshdan keyingi ko'rgan bolasi aka va opalariga nisbatan jismoniy jihatdan kichikroq bo'ladi va bot-bot kasallikka chalinishadilar. Ammo aqliy rivojlanishda tezroq bo'ladi va yosh bosqichida anchayin ilgarilab ketadi. Buning sababi, ota – onaning tarbiyachi sifatida oldingi farzandlarini tarbiyalashda orttirgan tajribasining ko'pligi, kenja farzandga ota – ona, aka va opalarning diqqat e'tiborida bo'lganligi, doimo o'zidan kattalar bilan muloqot qilgani va tarbiya shakli demokratik shaklda bo'lgani, o'z fikrini mustaqil va erkin bildirish imkoniyati mavjudligidadir. Oilada 13- 14-15-bo'lib tug'ilgan dunyoga mashhur „supraqoqdi“ olim, bastakor, davlat arboblari (ingliz fizigi I. Nyuton, bastakor Bax) chiqqanligi ko'pchilikka ma'lum.

3. Cicirelli, V. G. (1994). "Sibling relationships over the life course." Paper presented at the 49th Annual Scientific Meeting of the Gerontological Society of America, Atlanta.
4. Imonova, M. B. (2023). Oila tinchlighi–jamiyat faravonligi asosi. Finland academic research science publisher, 1148-1151.
5. qizi Imonova, M. B. (2023). Musiqaning inson hissiyotiga tasiri. Results of National Scientific Research International Journal, 2(3), 156-161.
6. Имонова, М. (2023). Musiqiy tarbiya–qudratli quroldir yohud musiqiy tarbiyaning shaxs shakllanishiga tasiri. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 35-37.
7. Имонова М., & Таджиева, Д. (2023). Boshlangich sinf oquvchilarida milliy tarbiyani pedagogik va psixologik rivojlanishi qonuniyatlari. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 74-76.
8. Иманова, М. Б. (2021). Шахс характери акцентуацияси ва деструктив хулқ-атвор. Academic research in educational sciences, 2(11), 1399-1403.
9. Норбошева, М. А. (2023). Классификация мотивов учения. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 255-258.
10. НОРБОШЕВА, М. А. (2020). Отражение Национальных Ценностей В Национальных Играх. ECLSS Online 2020b, 312.
11. Нарбашева М. А. (2021). Развитие компетентности у педагога дошкольных образовательных организаций. Наука и образование сегодня, (7 (66)), 65-66.
12. Norbosheva, M. (2022). Психологик маслахатда мижоз билан сухбатни бошлаш техникаси хакида. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 2(6).
13. Norbosheva, M. (2023). Игра как средство овладения национальных ценностей в формировании личности ребенка. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(2).
14. Narbasheva, M. A. (2021). The importance of pedagogical and psychological literacy of parents in preparing children for school education. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(1), 728-732.
15. Norbosheva M. A. Analysis of kid's psychological development through national games. – 2021.
16. Норбошева, М. (2023). Олий таълим тизимида таълим сифатини оширишда психологик билимдонликнинг ўрни. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 30-33.
17. Norbosheva, M. (2023). Игра как средство овладения национальных ценностей в формировании личности ребенка. Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(2).
18. Норбошева, М. А. (2021). Мактабгача Ёшдаги Болаларнинг Оила Ҳақидаги Тасаввурларини Ўрганиш. Инновации В Педагогике И Психологии, 4(6).
19. Ашурова, Ш. (2023). Оилада эр–хотин муносабатларини мувофиқлаштиришнинг ўзбек психологлари томонидан таҳлил қилиниши. Современные тенденции психологической службы в системе образования: теория и практика, 1(1), 67-71.
20. Ashurova Sh. F. (2023) Sog'lom psixologik turmush tarzi to'g'risidagi tasvvurlarning shakllanishi "Журнал Педагогика и психологии в современном образовании, 3(1).
21. Ashurova Sh.F. (2022) A healthy lifestyle in uzбек families from the point of view of islam religion Emergent: journal of educational discoveries and lifelong learning (EJEDL)
22. Ashurova, S. F., & qizi Karimova, M. N. (2023). Oilada o'smirlarning sog'lom turmush tarzi va oilaviy hayot haqidagi tasavvurlari shakllanishining pedagogik-psixologik omillari. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 363-368.
23. qizi Karimova, M. N., & Ashurova, S. F. (2023). Professional ta'limda tahsil olayotgan qizlarni oilaviy hayotga tayyorlash va ularda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning psixologik asoslari. Educational Research in Universal Sciences, 2(5), 369-373.
24. qizi Ashurova, S. F. (2023). Oilada yoshlarning sog'lom turmush tarziga munosabat shakllanishining pedagogik-psixologik omillari muammo sifatida. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 32-35.
25. qizi Ashurova, S. F. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlashda psixologik xizmatning o'ziga xos jihatlari. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 418-421.